

3.2

L'alfabetització informacional a la universitat

Pilar Cid-Leal i Remei Perpinyà

Pilar Cid-Leal és doctora en Ciències de la Comunicació, llicenciada en Història i graduada en Biblioteconomia i Documentació. Professora Titular de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), on treballa des de l'any 1990, ha impartit nombroses matèries en diverses titulacions i facultats. Com a investigadora, ha participat en dotze projectes d'I+D finançats. Publica regularment treballs sobre Documentació, Traducció i Innovació docent. És membre del grup de recerca Tradumàtica i codirectora de la revista digital Tradumàtica, especialitzada en tecnologies de la traducció. Les seves línies de recerca actuals són la Documentació aplicada a la traducció i la Recuperació i accés a la informació.

Remei Perpinyà és doctora en Història, màster en Arxivística i llicenciada en Història. És professora titular de la Universitat Autònoma de Barcelona i responsable de recerca de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents de la UAB, on imparteix assignatures d'arxivística i documentació. Ha estat cap d'estudis de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents (des de 2002 fins a setembre de 2006). Ha participat en 15 projectes de R + D finançats i en l'actualitat és membre del Grup de Recerca Política, Institucions i Corrupció en l'Època Contemporània (PICEC). Publica treballs sobre gestió de documents i arxivística, recuperació i accés a la informació i innovació docent.

Resum

L'Alfabetització Informacional (AI) es desenvolupa al llarg de tota la vida de les persones, inclosa l'etapa universitària. En aquest text es reflexiona sobre el nivell d'AI dels estudiants universitaris, els seus comportaments informacionals i les característiques del món digital que influeixen en aquestes conductes. Es fa referència especialment a tres aspectes: el protagonisme de Google i les xarxes socials com a llocs principals on informar-se, la fiabilitat i autenticitat de les fonts d'informació i la tirania dels *likes*. Es proposen també estratègies per implementar l'AI a la universitat.

Paraules clau: alfabetització informacional; alfabetització mediàtica i informacional; MIL; competències informacionals; estudiants universitaris; internet.

3.2.1 Introducció¹¹

La competència informacional, entesa com la capacitat crítica de cercar, analitzar, avaluar i usar informació de qualitat en els àmbits acadèmics i professionals, és una de les competències genèriques instrumentals incloses a la pràctica totalitat de graus de les universitats espanyoles i, en menor mesura, com a competència específica en diversos camps del coneixement. En un sentit ampli, la competència informacional capacita a les persones per aconseguir els seus objectius personals i socials, ocupacionals i educatius; és un dret humà bàsic en el món digital i promou la inclusió social (IFLA, 2005).

El concepte d'Alfabetització Informacional (AI a partir d'ara) recull la necessitat de formar a la ciutadania en tots els aspectes relacionats amb la competència informacional. S'ocupa de capacitar els estudiants en la definició de les seves necessitats informatives (saber què volen), en el coneixement i ús dels recursos per a cercar la informació (conèixer els recursos i saber com utilitzar-los), en seleccionar la informació i els documents més rigorosos, idonis i útils (avaluar la qualitat dels documents) i en utilitzar-los de manera ètica i responsable.

L'AI està integrada en la família de les “alfabetitzacions de supervivència” del segle XXI, que inclou sis categories: “(1) the Basic or Core functional literacy fluencies (competencies) of reading, writing, orality and numeracy; (2) Computer Literacy; (3) Media Literacy; (4) Distance Education and E-Learning; (5) Cultural Literacy; and (6) Information Literacy.” (Horton, 2007: 3).

Un esquema tradicional per representar l'AI és el que mostra la figura 1:

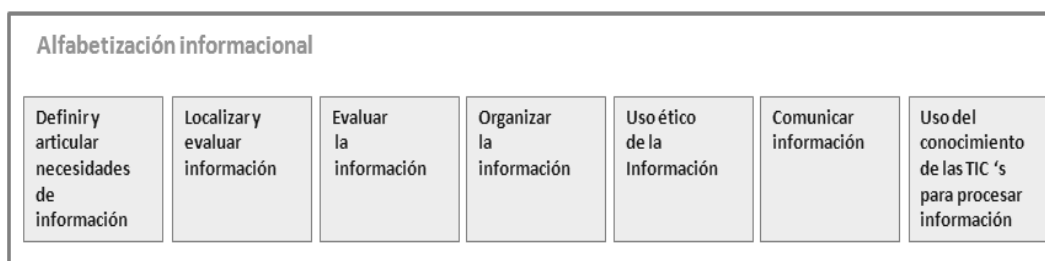

Figura 1: Alfabetització informacional
Font: Wilson *et al.*, 2011: 18

L'AI s'entén com un *contínuum*, que comença en les primeres etapes escolars fins arribar a la universitat, la recerca i a la formació continuada que les persones fan al llarg de la vida. Cada etapa implica uns coneixements i unes destreses adaptades a les necessitats dels estudiants en cada nivell.

¹¹ Aquest capítol es basa en la comunicació “L'alfabetització informacional a la universitat”, presentada per les mateixes autores en la Jornada sobre Alfabetització Informacional i Mediàtica per a una Ciutadania Crítica, celebrada el 30 de novembre de 2018 a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

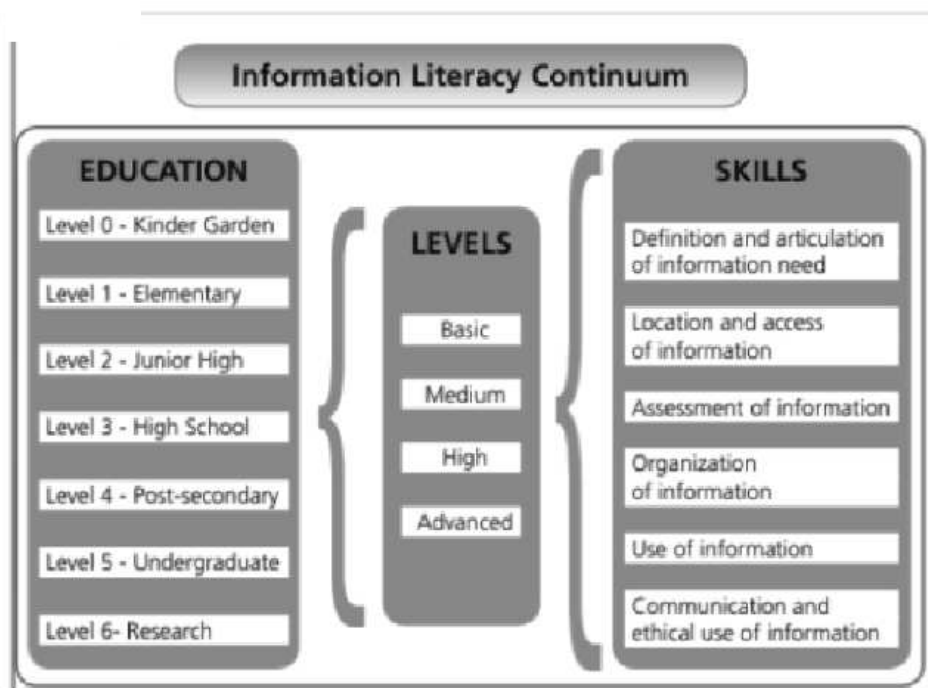

Figura 2. Information Literacy Continuum
Font: Catts & Lau, 2008: 17

Centrant-nos en els estudiants universitaris, no exagerem si diem que estan permanentment connectats a Internet i que tenen notables habilitats tecnològiques, que no sempre van acompanyades del necessari esperit crític respecte dels recursos informatius que busquen i utilitzen. “El desarrollo de competencias informacionales implica movilizar un conjunto de saberes complejos y habilidades de pensamientos de orden superior como el análisis, la síntesis, la investigación, el pensamiento sistémico y crítico. Va mucho más allá del manejo de la tecnología y se adquiere a través de un proceso educativo intencionado y sistemático” (Rodrigues, 2014: 41).

A l'etapa universitària l'objectiu dels programes d'AI és, en primera instància, la preparació de l'alumnat per a superar amb èxit la carrera acadèmica i la iniciació a la recerca. Més enllà d'aquest objectiu inicial cal capacitar-lo per a l'aprenentatge autònom al llarg de la vida i formar-lo com a professional i investigador crític i rigorós. Assolir aquestes competències no ha estat mai fàcil. Però, sens dubte, l'actual, intricat i ràpidament canviant panorama tecnològic i informacional afegeix dificultats i reptes que cal identificar i comprendre, per tal de poder ajustar millor les estratègies d'ensenyament-aprenentatge.

Aquest text reflexiona sobre el nivell d'AI que tenen els estudiants universitaris i els seus comportaments informacionals en base a algunes de les particularitats del món digital, que influeixen en aquestes conductes. D'entre les moltes les característiques que es podrien esmentar, posem el focus sobre tres aspectes que creiem especialment rellevants: l'ús de Google i les xarxes socials com a principal recurs de cerca d'informació; la dificultat per

establir la fiabilitat i autenticitat de les fonts d'informació; i l'obsessió de les puntuacions digitals immediates mitjançant els *likes*. Finalment es proposen algunes estratègies per assolir l'AI a la universitat. Per portar a terme el treball s'ha examinat la literatura especialitzada i, alhora, s'aporten dades de dos estudis de cas propis, els resultats dels quals es presenten en l'apartat següent.

3.2.2 Hàbits informacionals dels estudiants universitaris

En el primer estudi de cas analitzàvem els hàbits de cerca i recuperació d'informació dels estudiants de les assignatures de Documentació aplicada a la traducció (2n curs, Grau de Traducció i Interpretació de la UAB) i Història de la comunicació (1r curs, Grau de Periodisme de la UAB), en els cursos acadèmics 2014-15 i 2015-16 (Cid-Leal, Perpinyà & Recoder, 2016). Les autores som professores de dites assignatures.¹² Amb anterioritat havíem realitzat un altre estudi relatiu al curs acadèmic 2013-14 i referit exclusivament a l'assignatura del Grau de Traducció (Cid-Leal i Perpinyà, 2015). Els resultats suggereixen una sèrie de tendències que resumim a continuació.

Les biblioteques universitàries, anomenades també Centres de Recerca per a l'Aprenentatge i la Investigació (CRAI) han deixat de ser el principal referent i, de fet, els estudiants no coneixen la majoria de serveis oferts per les biblioteques del campus; en aquest sentit, els resultats coincideixen amb estudis d'abast més ampli, com els elaborats per la Online Computer Library Center (OCLC). Aquests revelen que els usuaris, si bé continuen considerant a les biblioteques com a fonts de confiança, no són conscients de l'abast i possibilitats dels serveis i col·leccions digitals que aquestes ofereixen (Perceptions, 2005; Perceptions, 2011).

La consolidació d'Internet com a font principal d'informació ha canviat els hàbits informatius de la població i especialment dels joves. Nombrosos usuaris es decanten per Internet com a primer i, per a molts, única font on adreçar-se a l'hora de cercar dades i documents (Connaway, Lanclos & Hood, 2013), incloent-hi els de caràcter acadèmic. Preval la facilitat d'ús i l'accés ràpid a la informació que ofereix Internet, enfront de la consulta a serveis d'informació clàssics com les biblioteques.

Els recursos informatius preferits per localitzar informació especialitzada amb finalitats acadèmiques són de caràcter molt generalista; en aquest ordre: Google, xarxes socials, blocs i fòrums. Entre els menys utilitzats destaquen les bases de dades especialitzades i els dipòsits digitals, als quals només accedeixen quan necessiten informació molt especialitzada i amb finalitats molt concretes. Els estudiants valoren de Google la gran quantitat d'informació que proporciona, la rapidesa, l'aparent gratuïtat i les cerques per paraules clau que no exigeixen una planificació massa concreta.

¹² Els estudis en Informació i Documentació tenen una important presència a la universitat espanyola en forma de graus, màsters, programes de postgrau i doctorats. A més de ser un títol propi, la Documentació, com a disciplina científica auxiliar, també està present en nombroses titulacions com assignatura obligatòria u optativa (per exemple en graus de Traducció i Interpretació, Periodisme, Comunicació Audiovisual, Publicitat i Relaciones Públiques, Humanitats o Química).

Respecte dels criteris de selecció de les fonts amb finalitats acadèmiques, el més apreciat pels alumnes dels dos graus es la recomanació del professorat de la matèria, i els menys, la data del document i la solvència de l'editorial. Els altres sis criteris (que el document provingui d'una biblioteca, que estigui en línia, la gratuïtat, l'accés ràpid, la facilitat d'ús i l'especialitat de l'autor) es valoraven de forma diferent segons la procedència dels alumnes, com mostra la figura 3:

Figura 3. Rànquing dels criteris de selecció de les fonts d'informació entre l'alumnat
Font: Cid-Leal *et al.*, 2016

3.2.3 L'ús de Google i les xarxes socials com a font principal de consulta

Abans d'Internet, l'aspecte més complex de la competència informacional en el món acadèmic era conèixer les bases de dades disponibles, on localitzar-les i, especialment, com interrogar-les; calia tenir coneixements tècnics i operacionals específics per tal de buscar la informació. En canvi, en l'actual context d'inflació documental, el punt més crític del procés és seleccionar els documents de qualitat més adients per a resoldre els diferents tipus de necessitats informatives. Això suposa conèixer les tipologies de fonts d'informació i quines són les seves característiques (quant a continguts i funcionament). Alhora és igualment important saber aplicar tota una sèrie de criteris d'avaluació que permetin establir la idoneïtat, la fiabilitat i, en definitiva, la qualitat i la utilitat de la font. Afegir a més a més, que iniciar un procés acurat de cerca d'informació no sempre és senzill ni ràpid. Combinar tot això amb els hàbits dels estudiants en matèria de cerca no resulta fàcil, donades les pròpies característiques de les eines i tecnologies involucrades.

Com ja hem dit, la xarxa s'ha convertit pels estudiants en el principal recurs de cerca d'informació de caràcter general i acadèmica. S'usa amb una perspectiva reduccionista, en el sentit que gairebé s'utilitza Google com a sinònim d'Internet. Per a molts usuaris, el cercador s'ha convertit en l'única porta d'entrada per cercar documents i informació a Internet, de manera que les fonts que no es localitzen a partir d'aquest cercador esdevenen invisibles. I quan Google mostra els resultats d'una cerca, el comportament més freqüent és revisar només els primers de la llista confiant en que són els més adequats i rellevants a la pregunta que s'ha formulat. No es coneix la manera com Google calcula la rellevància, ni s'indaga en la tipologia i autoria de cadascun dels ítems recuperats (un diccionari, una revista, una base de dades, la web d'una institució o una pàgina de rigor dubtós).

Google és el recurs més usat perquè és molt eficaç. Sempre proporciona molta informació i habitualment l'usuari la considera rellevant als seus interessos; interpreta amb un alt nivell d'èxit el què aquest vol (a partir de prestacions com la correcció ortogràfica, el text predictiu o l'anàlisi de les preferències dels usuaris en cerques similars anteriors) i és molt ràpid. El funcionament del cercador ha provocat el que podríem denominar *googuelització* en els hàbits de cerca: tothom espera prestacions similars en la resta de recursos (de fet, altres recursos més tradicionals s'inspiren i imiten Google). Les consultes de bases de dades, catàlegs, directoris, dipòsits digitals o qualsevol altra eina especialitzada (fins i tot Google acadèmic), tot i que cada vegada són més intuïtives, es descarten perquè no tenen la mateixa facilitat del famós cercador; només les fan servir persones amb un nivell de coneixements més alt i que necessiten disposar d'informació molt especialitzada.

Els estudiants confien la selecció de la informació als cercadors, que funcionen amb una lògica pròpia i gens transparent; esperen que siguin capaços d'interpretar les seves necessitats i predileccions. Aquest ús i l'excés de confiança, explotada a consciència per les empreses que desenvolupen els cercadors, presenten una deriva inquietant; per exemple, les *bombolles de filtres* descrites per Eli Pariser ja fa uns anys (2011), personalitzen els resultats de tal manera que podria dir-se que és el cercador el que decideix què vol veure l'usuari. Des del nostre punt de vista hi ha un altre risc associat: que acceptem aquest comportament com a normal i fins i tot desitjable, atès que el cercador, aparentment, ens estalvia temps i feina.

Les xarxes socials ocupen el segon lloc en la llista de recursos preferits per mantenir-se informats. I no ens referim només a les notícies sobre l'actualitat, sinó com eines per obtenir informació amb finalitats acadèmiques. Youtube, Facebook o Twitter són percebudes com a instruments útils en aquest sentit. La confiança és tal que de vegades els usuaris poden adoptar actituds passives i esperen que la informació els hi arribi, per exemple, a través de WhatsApp o Twitter i amb això ja es creuen informats. El problema no és que aquestes o d'altres xarxes difonguin informacions falses o de poca qualitat, que també, sinó que, un cop més, s'està confiant el resoldre necessitats informatives a algorismes que de cap manera són neutrals.

Tal i com explica Pariser (2017) aquesta comoditat a l'hora d'informar-nos, a partir dels perfils que tenen de nosaltres, fa que el nostre món digital sigui cada vegada més petit, ja que es va eliminant tot allò que no s'adapta a les nostres preferències. Per a Cathy O'Neil (2017), els cercadors afavoreixen els discursos dominants, promouen la desigualtat i invisibilitzen les minories. Per exemple, si un estudiant pobre no pot obtenir un préstec perquè els algorismes consideren massa arriscat atorgar-li per la zona on viu, quedarà exclòs de l'educació i d'una possible millora social. L'autora alerta que els algorismes són incontestables, en el sentit que els hi hem donat tot el poder per a prendre decisions, com per exemple la ruta que seguim per anar a un lloc determinat, o l'ordre de resultats obtinguts als cercadors o a les xarxes socials. A més són opacs i, per tant, els usuaris desconeixen quines regles usen per establir aquests models que acaben sent injustos i que O'Neil qualifica d' "armes de destrucció matemàtica".

3.2.4 La fiabilitat i l'autenticitat de les fonts

Un altre punt crític quan es parla d'Internet i de les noves fonts d'informació és el de la fiabilitat d'aquestes fonts. De molta de la informació que circula per Internet, especialment a les xarxes socials, però no únicament, n'és difícil establir l'autoria, i en ocasions es difícil verificar si és autèntica o no. Es pot produir amb facilitat informació sota una identitat falsa i tot i que les xarxes socials estableixen alguns mecanismes per controlar la identitat, aquests no són sempre suficients o prou efectius. Verificar si un document és autèntic (que un autor és qui diu ser) s'ha convertit en una tasca ineludible pels usuaris d'Internet.

El fenomen dels documents falsos no ha nascut a Internet. Des que hi ha escriptura que hi ha documents falsos. De fet, aquests han estat objecte d'estudi per part dels diplomates, la funció dels quals es analitzar la gènesi, la constitució interna i la transmissió dels documents i, entre altres tasques, determinar-ne l'autenticitat. Tradicionalment els diplomates s'han ocupat dels documents de l'època medieval i moderna, però en l'actualitat han ampliat el seu camp de treball als documents electrònics, donat que en l'actualitat, la facilitat de crear i sobretot de difondre massivament informació i documents falsos ha crescut de forma exponencial.

El portal *OpenSources.co*,¹³ que avalua les fonts d'informació en línia, identifica fins a onze categories de fonts que no són confiables. La llista està encapçalada per les notícies falses, més conegudes amb el terme anglès *fake news* (enteses com notícies fabricades de bell nou amb alguna intenció espúria). Però també hi tenen cabuda els rumors (xafarderies molt difoses i no confirmades) o les *hate news* (fonts que promouen actituds racistes o masclistes).

Es poden manipular els comptes i falsificar les identitats. Per exemple, des del compte del Cardenal Rubén Salazar es va notificar la mort del Papa Benet XVI el 8 d'agost de 2018. La notícia es va fer viral fins que més tard es va saber que era falsa i el mateix Cardenal Salazar confirmà que s'havia publicat usant un perfil fals amb el seu nom i la seva fotografia (El Cardenal Rubén Salazar, 2018).

Hi ha exemples de notícies falses que tenen conseqüències de magnituds insospitades i dramàtiques. Dies abans de les eleccions presidencials dels Estats Units de 2016, WikiLeaks va filtrar un correu electrònic personal de John Podesta, cap de campanya de Hillary Clinton, en que parlava d'un esdeveniment per recaptar fons per a la candidata; l'acte es duria a terme a la pizzeria Comet Ping Pong. Un advocat jueu va assegurar falsament a través de Twitter que el Departament de Policia de Nova York havia descobert una suposada xarxa de pedofília vinculada a aquest restaurant i a alts funcionaris del Partit Demòcrata. Arran d'això, alguns internautes van dir que en el correu electrònic hi havia missatges codificats que feien referència al tràfic de persones i van afirmar que la pizzeria era "un lloc de reunió per a l'abús ritual satànic". Edgar Welch s'ho va creure. El 4 de desembre de 2016, després de recórrer 600 quilòmetres fins a Washington D.C., Welch va entrar a la pizzeria armat amb un fusell AR-15 i va disparar un total de tres vegades. Per sort, ningú va resultar ferit i l'assaltant va ser arrestat sense oposar resistència (Faus, 2017).

Tanmateix el problema de l'autenticitat no afecta només a les notícies falses i als rumors sinó també a les obres d'autoria col·laborativa (enciclopèdies, corpus, glossaris, etc.) que,

¹³ *OpenSources*. <http://www.opensources.co/>

com Wikipedia, reben milions de consultes diàries. No volem entrar en la polèmica sobre la qualitat d'aquesta enciclopèdia ni comparar-la amb altres; ens referim a ella en un únic aspecte: qualsevol persona pot fer una entrada o modificar-ne una d'existents de forma anònima. Cert que abans s'ha de registrar, però amb un pseudònim, (si no es dona d'alta, queda públicament visible l'adreça IP des de la que s'ha aportat el contingut, però qui sap a quina persona pertany?). Cert també que en l'història es poden veure les successives intervencions sobre la mateixa pàgina. Però, podem estar segurs que la persona que s'ha donat d'alta amb un àlies és qui diu ser? Si no es coneix qui és l'autor, no hi ha possibilitats de comprovar la seva filiació institucional, ni consultar la seva producció bibliogràfica per confirmar la seva expertesa. En aquest cas, com ens podem refiar de la veracitat de la informació que llegim?

Malgrat els dubtes raonables sobre l'autenticitat i la veracitat d'aquesta enciclopèdia, les persones consulten acríticament *Wikipedia* confiant que altres editors s'adonaran dels errors i els corregiran sense pensar que aquests altres editors poden ser igualment inexperts o poden tenir interessos particulars. A dia 27 de març de 2019, Wikipedia en espanyol tenia registrats 5.369.925 usuaris, dels quals es consideraven actius 17.462 per haver editat en el darrer mes; entre aquest número, puntualitza la mateixa enciclopèdia: “pueden encontrarse, desde lectores esporádicos, hasta especialistas reconocidos” (Wikipedia: acerca de, 2018).

3.2.5 Tirania dels *likes*

Com ja s'ha dit, els criteris d'avaluació de les fonts d'informació està canviant. En bona mesura la percepció de la qualitat no depèn tant de la qualitat mateixa del producte, sinó de les opinions d'altres usuaris. Podem trobar exemples a tots els nivells en les activitats quotidianes: les opinions que els viatgers deixen a TripAdvisor; els “m'agrada” d'Instagram i Facebook; o les enquestes ràpides que fan els compradors de grans superfícies i bancs per avaluar l'actuació del venedor que els acaba d'atendre, pitjant en una pantalla sobre diverses emoticones. A nivell universitari, la producció científica i la qualitat acadèmica s'estableix, per exemple, a través del número de cites que rep cada publicació i cada professor.

Evidentment que no es pot posar tot en el mateix sac: en els primers exemples, les opinions recavades són emocionals (en funció de si ens ha agradat algun aspecte de l'hotel, si ens ha emocionat una fotografia o si l'empleat de la botiga ens ha somrigut); fins i tot les valoracions deixades en la plataforma poden ser mentides, o poden haver estat comprades (Sabaté, 2015).

En el cas de la producció científica s'apliquen filtres: per exemple les revistes que aspiren a figurar en els rànquings han de fer avaluacions d'experts amb cegament doble per determinar la idoneïtat i qualitat dels articles que publiquen. Tanmateix, aquest sistema d'avaluació de l'excel·lència investigadora també presenta aspectes qüestionables. Privilegia especialment la recerca publicada en revistes indexades en els *Journal Citation Reports* (JCR) que tenen importants biaixos com l'excés de representació de revistes de ciències, el predomini de l'anglès i de la recerca anglosaxona, la dificultat de publicar i visibilitzar la recerca d'àmbit local, i els entrebancs per a què aflorin nous temes de recerca. El sistema presenta deficiències per avaluar l'impacte d'altres branques del coneixement, com per exemple la recerca en les ciències socials i especialment les humanes (Torres-Salinas, *et al.*,

2010). En definitiva, fins i tot en un entorn aparentment tan controlat també es poden produir *bombolles de cites*. Per què és habitual citar més aquells treballs que ja han estat citats nombroses vegades, penalitzant així a d'altres menys coneguts o publicats en revistes no indexades en les llistes, plataformes o bases de dades de referència.

En resum, la urgència d'obtenir bones puntuacions, en qualsevol de les seves modalitats, pot tenir l'efecte pervers de suplantar a l'excel·lència, i ens acosta una mica més a la distòpia que es mostrava en el capítol *Caída en picado* de la tercera temporada de la sèrie *Black Mirror*, de Netflix.¹⁴ En l'episodi es relata la història d'una dona obsessionada per obtenir bones qualificacions en totes les seves activitats, en una societat en que les persones valoren i són valorades per puntuacions de 1 a 5 estrelles; una societat on les puntuacions condicionen l'acceptació social, la compra d'un bitllet de tren o l'accés a un millor pis de lloguer.

3.2.6 Usuaris més vulnerables?

No podem saber què ha estat primer: si les característiques dels cercadors i les xarxes determinen els hàbits dels usuaris, o són les demandes i actituds d'aquests que propicien els canvis tecnològics; probablement es tracta d'un procés simbiòtic. Però la combinació de trets i conductes com els descrits fomenten usuaris massa crèduls i confiats davant d'algunes tecnologies, que volen tot de manera immediata i còmoda, i que es desprenen d'una part de la seva intimitat a canvi d'una sèrie de serveis anunciats com gratuïts.

Com ja s'ha dit, la forma tradicional d'informar-se ha canviat de forma radical, especialment entre els joves (els nadius digitals, en contacte amb les tecnologies des de petits). Prefereixen les múltiples plataformes digitals als mitjans tradicionals com la televisió o els diaris. No entrarem aquí en les moltes causes que expliquen el gran crèdit del que gaudeix el món digital, ni en les llums i ombres d'aquest fet; però sí es constata una certa falta d'esperit crític a l'hora d'identificar i discriminar les fonts de qualitat. En aquest sentit, els usuaris en general i els universitaris en particular, necessiten adquirir els coneixements i les habilitats necessàries per poder conduir-se amb més objectivitat; perquè la idoneïtat de la informació que es rep condiona les decisions i accions presents i futures de les persones. Cal doncs disposar d'informació adequada i fiable.

Les persones volen obtenir tot de forma immediata (un servei, l'adquisició d'un producte, una consulta mèdica i, per suposat, la informació). Es confia de manera acrítica en els resultats proporcionats pels buscadors. La forma de llegir o veure un audiovisual ha de ser ràpida, cosa que afecta a la comprensió del que s'està veient; els continguts no s'assimilen de la mateixa manera (Carr, 2008).

Cal insistir en el fet de que el llindar de la privacitat ha variat de forma substancial. Algunes vegades per desconeixement, d'altres per comoditat, molts ciutadans estan disposats a sacrificar la seva intimitat a canvi d'informacions i serveis ràpids, aparentment gratuïts; en realitat s'estan regalant moltes dades personals. No obstant, val a dir també que no sempre

¹⁴ Wright, Joe (2016). *Caída en Picado*. *Black Mirror*. Tercera temporada, primer episodi. Vegeu la web de Netflix, <https://www.netflix.com/es/title/70264888>

és fàcil pel ciutadà l'exercici de privacitat davant de grans empreses que es valen de tota mena de recursos per aconseguir-ho, o d'ens governamentals, disposats a saltar-se la legalitat, al·legant, entre d'altres, motius de seguretat. Des del moment en què totes les dades que conformen les nostres vides poden ser arxivades, comunicades i processades en un gegantesc hipertext, el “panòptic digital”, empreses i governs poden exercir vigilància sobre les persones (Castells, 2017).

Per últim, tot i que s'entén que gratuït no es sinònim de qualitat (ni del contrari), el consum de les fonts i recursos d'informació gratuïts és massiu. Si les fonts són digitals i s'obtenen de franc, no hi ha competència possible! excepte que l'usuari busqui una cosa molt concreta.

En definitiva, aquestes circumstàncies i comportaments afavoreixen usuaris més vulnerables. Cal doncs formar persones alfabetitzades informacionalment parlant. Ciutadans madurs i crítics que sàpiguen calibrar les fonts d'informació útils per a la seva vida personal i professional. Que sàpiguen detectar notícies falses, perquè tal i com López Borrull, Vives-Gràcia i Badell (2018: 1354) “las noticias falsas no se combaten con la censura sino precisamente con más noticias y más formación en fuentes de información”. I que siguin conscients i responsables de la informació que publiquen a les xarxes i a l'hora utilitzin les possibilitats de comunicació lliure i oberta que encara existeix a Internet (Castells, 2017: 77) per a combatre la desinformació i generar informació de qualitat.

3.2.7 Estratègies per a l'Alfabetització informacional a la universitat

Quines estratègies es poden implementar per millorar els hàbits de consulta i recuperació de la informació, l'avaluació de les fonts i l'ús ètic de la informació? En definitiva, com formar estudiants i investigadors madurs i crítics? A continuació n'enumerem algunes:

- a. Foment de mesures estructurals a la universitat: introduir en els plans d'estudi les competències relacionades amb l'AI en totes les assignatures, incloent-hi els treballs final de grau (TFG) i els treballs final de màster (TFM), i a diferents nivells d'expertesa. En l'actualitat la competència informacional a la universitat espanyola es troba en algunes assignatures de diferents graus com per exemple, el Grau de Traducció, de Periodisme i Comunicació Audiovisual, i el de Químiques. Aquesta estratègia és lloable però no suficient. Seria molt interessant que dita competència transversal sigui assumida en totes les assignatures, que introdueixin continguts i activitats que permetin a l'estudiant ser crítics en la cerca i en l'ús d'informació.
- b. Programació de cursos d'AI en els plans de formació continuada adreçats al professorat universitari, per tal de facilitar la introducció d'aquesta perspectiva en les guies docents de totes les assignatures
- c. Foment de la cooperació multidisciplinària i transversal a diferents nivells (entre titulacions i especialitats i entre professors de diferents matèries). El treball en equips multidisciplinaris i la col·laboració entre el professorat facilita la integració de competències transversals i específiques en les assignatures, el disseny d'activitats, l'avaluació i el seguiment dels resultats d'aprenentatge al llarg de les titulacions.

- d. Creació de sinèrgies entre biblioteques, facultats i titulacions, per tal que els estudiants integrin en les seves rutines acadèmiques i investigadores l'ampli ventall de serveis i fons que ofereixen les primeres. Cal reforçar el paper de les biblioteques universitàries, perquè promouen l'AI (IFLA, 2012) i "tienen una de las cosas más preciadas en el mundo: una marca respetada y en la que los usuarios confían" (López Borrull, Vives-Gràcia i Badell, 2018: 1354).
- e. Inclusió d'assignatures relatives a la gestió de la informació en els graus d'educació primària. Perquè, d'acord amb el que s'esmentava a la introducció, l'AI ha d'estar present en tots els nivells educacionals, i la universitat ha de formar en competències informacionals als futurs formadors.
- f. Elaboració d'un perfil i marc de competències que incloguin els eixos d'aprenentatge vinculats a l'ecosistema informacional actual. Aquests eixos ja no passen tant per conèixer les fonts d'informació i saber on localitzar-les, sinó sobretot en els aspectes d'avaluació, i ensenyar a destriar les fonts de qualitat, avaluar l'autenticitat dels documents i la seva fiabilitat. En aquest sentit, aquest marc de competències hauria d'incorporar els següents aspectes:
 - Comprendre les característiques informacionals i comunicatives que defineixen el món digital, algunes de les quals s'han comentat en aquest text: l'ús dels cercadors generalistes i de les xarxes com els recursos principals en la cerca d'informació; el funcionament dels algoritmes i la bombolla de filtres; l'autenticitat de les fonts: l'abús dels "m'agrada"; la immediatesa i la gratuïtat per damunt de tot.
 - Utilitzar criteris de qualitat per a l'avaluació de fonts. Es tracta de fomentar un esperit crític davant la multiplicitat de recursos informatius i que els estudiants incorporin en les seves rutines professionals els criteris de qualitat com l'autenticitat i la fiabilitat i que coneguin i sàpiguen utilitzar els serveis de verificació de dades (*Fact Checkers*).
 - Fer un ús ètic de la informació: per exemple essent respectuosos amb el dret de cita o no difonent rumors.
 - Protegir la pròpia privacitat en el món digital.
 - Introduir la perspectiva de gènere a la competència informacional, per a promoure la igualtat d'homes i dones.
 - Preocupar-se de l'alfabetització informacional en el context de dades massives, el que en anglès es coneix com *Data Information Literacy* (Carlsson & Johnston, 2015), que introdueix una perspectiva diferent relacionada amb la metodologia científica i el tractament de dades de recerca.

3.2.8 Conclusions

L'Alfabetització informacional dura tota la vida. No és suficient que s'introdueixi com una competència a l'escola primària i a la secundària, sinó que també s'ha d'afrontar a nivell

universitari. El món digital és tan canviant que el que aprenen els estudiants en les primeres etapes de formació no és suficient per afrontar les etapes posteriors. A la formació derivada dels constants canvis tecnològics, s'ha d'afegir les noves necessitats informatives pròpies de cada especialitat acadèmica.

Per això, és ineludible incorporar la competència informacional i mediàtica en el nivell universitari. Perquè, com ja s'ha dit, en ecosistemes informacionals tan complexos com els actuals, la cerca d'informació, l'anàlisi de la qualitat de les fonts i l'ús ètic no és ni tan fàcil ni tan ràpid com massa vegades s'espera.

S'ha d'incorporar l'AI des d'una perspectiva multidisciplinària. La UNESCO promou un marc de competències d'Alfabetització Informacional i Mediàtica (MIL en les seves sigles en anglès) que unifica les nocions d'alfabetització mediàtica i alfabetització informacional. (Wilson *et al*, 2011: 18). Aquesta visió interdisciplinària és imprescindible per incorporar en l'ensenyament-aprenentatge de l'AI els conceptes de diferents disciplines: periodisme, documentació, arxivística, anàlisi de dades i informàtica. La suma dels quals dona una visió polièdrica que permet entendre la complexitat del flux de la informació.

La universitat forma professionals i investigadors. Tots han de ser capaços d'identificar i exposar amb claredat les seves necessitats informatives; saber buscar i localitzar les fonts més idònies a partir dels instruments de recuperació (catàlegs, bases de dades, cercadors, dipòsits digitals); saber valorar i seleccionar les respostes obtingudes en funció de la seva idoneïtat, qualitat i rigor. Finalment, ha de tenir coneixements suficients per a gestionar els documents propis i les referències bibliogràfiques. La competència informacional es, per tant, un instrument que ajudarà als titulats a ser més eficients, eficaços i crítics en les seves especialitats.

D'altra banda, en les societats democràtiques, les universitats també formen a ciutadans; ciutadans informats, crítics i conscients de les oportunitats però també dels riscos que els envolten.

Estudiants, investigadors, professionals i ciutadans que constantment hauran de prendre decisions conscients i raonades, l'impacte de les quals afectarà a d'altres persones i transcendirà en el futur. Tot això és impossible sense comptar amb informació suficient, contrastada i veraç.

Bibliografia

- Carlson, J. & Johnston, L. R. (Eds.). (2015). *Data information literacy: librarians, data, and the education of a new generation of researchers*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Carr, N. (2008). *Is Google Making Us Stupid* [en línia]. *The Atlantic*, (August issue). Consultat el dia 17 de gener de 2019 de la World Wide Web: <https://e-aules.uab.cat/2018-https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/07/is-google-making-us-stupid/306868/>
- Castells, M. (2017). El panóptico digital [en línia]. *La Vanguardia Dossier*, (63), 74-77. Consultat el dia 20 de gener de 2019 de la World Wide Web: https://e-aules.uab.cat/2018-19/pluginfile.php/353086/mod_resource/content/0/Castells_PanopticoDigital_C.pdf
- Catts, Ralph & Lau, J. (2008). *Towards Information Literacy Indicators* [en línia]. Paris: UNESCO. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web: http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/towards-information-literacy-indicators-08-infolit-en_0.pdf
- Connaway, L. S.; Lanclos, D. & Hood, E. M. (2013). I find Google a lot easier than going to the library website: Imagine ways to innovate and inspire students to use the academic library. In *ACRL 2013 Proceedings*, 289–300. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/2013/papers/Connaway_Google.pdf
- Cid-Leal, P. & Perpinyà Morera, R. (2015). Competencia informacional en traducción: análisis de los hábitos de los estudiantes universitarios en la consulta y uso de fuentes de información [en línia]. *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, (34). Consultat el dia 20 de gener de 2019 de la World Wide Web: <http://dx.doi.org/10.1344/BiD2015.34.11>
- Cid-Leal, P., Perpinyà Morera, R. & Recoder Sellarès, M. J. (2016). Estrategias para combatir el analfabetismo informacional en la Universidad [en línia]. *Revista del CIDUI*, 3. Consultat el dia 18 de gener de 2019 de la World Wide Web: <https://www.cidui.org/revistacidui/index.php/cidui/article/view/906>
- El Cardenal Rubén Salazar, víctima de “fake news” sobre supuesta muerte de Benedicto XVI [en línia]. (2018, 9 de agosto). *Vida nueva digital*. Consultat el dia 22 de març de 2019 de la World Wide Web: <https://www.vidanuevadigital.com/2018/08/09/el-cardenal-ruben-salazar-victima-de-fake-news-sobre-supuesta-muerte-de-benedicto-xvi/>
<https://www.vidanuevadigital.com/2018/08/09/el-cardenal-ruben-salazar-victima-de-fake-news-sobre-supuesta-muerte-de-benedicto-xvi/>

- Faus, J. (2017, 23 de junio). Cuatro años de cárcel para el hombre que abrió fuego en una pizzería de Washington tras leer una noticia falsa [en línea]. *El País*. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web:
https://elpais.com/internacional/2017/06/23/estados_unidos/1498169899_197758.html
- Horton, F. W. (2007). *Understanding information literacy*. París: UNESCO.
- IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions (2005). Faros para la sociedad de la información: Declaración de Alejandria Sobre la Alfabetización Informacional y el Aprendizaje a lo largo de la Vida [en línea]. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web:
<http://www.ifla.org/node/7275>.
- IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers: full edition [en línea]. Consultat el dia 8 de març de 2019 de la World Wide Web:
<https://www.ifla.org/publications/node/11092>
- López-Borrull, A., Vives-Gràcia, J., & Badell, J. I. (2018). Fake news, ¿amenaza u oportunidad para los profesionales de la información y la documentación? *El Profesional de la Información*, 27 (6), 1346-1356. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web:
<http://www.elprofesionaldelainformacion.com/contenidos/2018/nov/17.pdf>.
DOI 10.3145/epi.2018.nov.17
- O'Neil, C. (2017). *Armas de destrucción matemática: cómo el big data aumenta la desigualdad y amenaza la democracia*. Madrid: Capitán Swing.
- Pariser, E. (2017). *El filtro burbuja: cómo la web decide lo que leemos y lo que pensamos*. Barcelona: Taurus.
- Pariser, E. (2011). Cuidado con la burbuja de filtros en la red. *Ted*. Consultat el dia 18 de gener de 2019 de la World Wide Web:
<https://www.youtube.com/watch?v=t0JIsaCtgv4>
- Perceptions of libraries and information resources [en línea]. (2005). Dublin, Ohio: OCLC. Consultat el dia 17 de gener de 2019] de la World Wide Web:
http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/pdfs/Percept_all.pdf
- Perceptions of libraries 2010: context and community [en línea]. (2011). Dublin, Ohio: OCLC. Consultat el dia 17 de gener de 2019] de la World Wide Web:
http://oclc.org/content/dam/oclc/reports/2010perceptions/2010perceptions_all_singlepage.pdf

- Rodrigues, Renata (2014). Búsqueda, selección y gestión de información académica de los nativos digitales: pocas sorpresas y grandes retos educativos. *Digital Education Review* (26), 39-60. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web: <http://greav.ub.edu/de>
- Sabaté, J. (2015, 18 de novembre). ¿Podemos fiarnos de las opiniones vertidas en TripAdvisor? *Eldiario.es*. Consultat el dia 18 de gener de 2019 de la World Wide Web: https://www.eldiario.es/consumoclaro/consumo_digital/tripadvisor-opiniones-falsas-restaurantes-hoteles_0_421708397.html
- Torres-Salinas, D., Bordons, M., Giménez-Toledo, E.; Delgado-López-Cózar, E., Jiménez-Contreras, E. & Sanz-Casado, E. (2010). Clasificación integrada de revistas científicas (CIRC): propuesta de categorización de las revistas en ciencias sociales y humanas. *El profesional de la información*, 19 (6), 675-683. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web: <https://doi.org/10.3145/epi.2010.nov.15>
- Wikipedia: acerca de. (2018, 2 de noviembre). *Wikipedia: la enciclopedia libre*. Consultat el dia 20 de març de 2019 de la World Wide Web: https://es.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Acerca_de#Acreditaci%C3%B3n_de_autor%C3%ADa
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K & Cheung, C. K. (2011). Alfabetización mediática e informacional: currículum para profesores. París: UNESCO. Consultat el dia 10 de febrer de 2019 de la World Wide Web: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000216099>